

Miloš Milenković

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
milmil@f.bg.ac.rs*

Uticaj Johanesa Fabijana na Kloda Levi-Strosa*

Apstrakt: Johannes Fabijan, jedan od ključnih unutardisciplinarnih afiniteta autora-zasnivača postmoderne antropologije, u svojim eksplicitno teorijskim radovima konstruisao je specifičan pogled na strukturalizam Kloda Levi-Strosa, koji je u reinterpetaciji kritičkih antropologa fundamentalno uobličio istoriju antropološkog poststrukturalizma. Kako bi objasnio da konstituisanje predmeta istraživanja samim istraživanjem, odn. "izmišljanje predmeta antropologije" treba da zadobije status krucijalnog problema antropološke metodologije, imputirao je Levi-Strosu rigidnu i amatersku prekonceptiju istraživanja u prirodnim naukama kao inherentno pozitivističku. Takvom imputacijom implicirana opozicija strukturalizam/poststrukturalizam = pozitivizam/postpozitivizam trajno je uobličila rasprave o realizmu u kritičkoj antropologiji, koje su dovele do apsurdnih ishoda. Najvažniji među njima bio je navodno "antirealistički" karakter postmoderne antropologije, kao direktnog derivata kritičke antropologije, koja – budući svesna da istraživanje kreira realnost – sada nekako moralnije i manje represivno učestvuje u igrama znanja/moći. Radost otkrića tog metodološkog opšteg mesta konstituisanja proučavanog samim istraživanjem, predstavljala bi tek kuriozitet, budući i sama česta pojava, da u ovom slučaju unutardisciplinarne razmene nije došlo do diskreditacije čitavog metodološkog paketa povezanog sa strukturalizmom. Paradoksalno, upravo bi očuvanje realističkog, radikalno antipozitivističkog strukturalnog metoda omogućilo ostvarenje kulturno-kritičkih ambicija istraživačkog programa postmoderne antropologije, da metod nije nevezšto kontaminiran ovom lančanom socijalno-aktivističkom reinterpetacijom koja je prevenirala same ciljeve koje namerila da ostvari.

Cljučne reči: istorija antropologije, antropologija antropologije, Johannes Fabijan, Klod Levi-stros, strukturalizam, poststrukturalizam, pozitivizam, postpozitivizam, realizam, kritička antropologija, postmoderna antropologija

U intertemporalnoj heterarhiji¹ kakvu nam WCTE² ostavlja za antropologiju XXI veka, Johannes Fabijan rado je i često citiran autor, posebno u zasnivač-

* Članak je rezultat rada na projektu Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije "Antropologija u 20. veku: Teorijski i metodološki dometi" (147037).

¹ V. "Ka intertemporalnoj heterarhiji" u: Milenković 2010, 5-27.

² Koristim skraćenicu WCTE za *Writing Culture Theory of Ethnography*. Njom referiram na jedini preživeli i u mejnstrimu antropološke teorije kanonizovan/prevazi-

kim tekstovima postmoderne antropologije, najfrekventnije u smislu u kom se ona smatra i "poststrukturalnom". Njegova kritika levistrosovskih pojmova nauke, iskustva, pa i same strukture, ugrađena je zasnivačke tekstove postmoderne antropologije u meri u kojoj se može smatrati jednim od inspiratora "postmodernog zaokreta" u antropološkoj teoriji i metodologiji. Međutim, kada analiziramo predstavu o strukturalizmu kakvu tobože "poststrukturalna" postmoderna antropologija nasleđuje od Fabijana, otkrivamo lančane reinterpretacije koje – sagledane ka ishodištu – daju značajno drugačiju sliku od one kakvu bi trenutni studenti antropologije mogli da imaju o postmodernoj antropologiji, Fabijanu, Levi-Strosu, ali pre svega i najvažnije – o istoriji antropološke metodologije.

Fabijan je u tekstovima iz 1970-ih (Fabian 1971; Fabian 1976.), i posebno u knjizi iz 1983. (Fabijan 2001) promovisao jedan mogući put otkrivanja epistemoloških osnova etičko-političkih problema antropologije suočene sa kritikama za (p)održavanje kolonijalnog poretka. U tom smislu, njegova inače dobrodošla kritika mogućnosti prilagođavanja Levi-Strosovih koncepata etnografskoj antropologiji, posebno u tradicijama u kojima se etnografija smatra teorijski informisanim prikupljanjem relevantnih podataka u skladu sa prethodno dizajniranim istraživanjem, ne bi predstavljala historiografski problem. Ipak, pošto je izazvala kasniju lančanu reinterpretaciju ciljeva i društvene uloge antropologije³, i pošto historiografski naslućujem kako se to dogodilo, slobodan sam da predložim još jedan model kojim nam antropologija antropologije pomaže da razumemo istoriju discipline u netrivialnom smislu. Fabijan je trasirao genealogijom izvor problema antropološke metodologije svog vremena u jednoj specifičnoj socijalnoj fenomenologiji koju je antropologija sa obe strane Atlantika nasledila od Loka.⁴ Očigledno je da je kritika "modela sa-

den element postmoderne antropologije, u smislu "perioda", "škole" ili "paradigme" – onaj započet tekstovima poput *Writing Culture* (Clifford and Marcus eds. 1986) ili *Anthropology as Cultural Critique* (Marcus and Fischer 1986), a u devedestim godinama XX veka i u deceniji koja je u toku nastavljen na nivou normalne antropološke prakse "eksperimentalnim", "multiterenskim", "postmodernim" ili "teorijski informisanim" etnografijama (upor. Milenković 2007c, 122, n. 1).

³ O objedinjavanju političkih i etičkih problema discipline sa njenim navodnim epistemološkim "osnovama" v. prethodnu studiju iz ove serije (Milenković 2009b).

⁴ "Od Dirkemove teorije svetog i profanog do Kreberovog poimanja nadorganskog i Malinovskijeve kulture kao "druge prirode", pa sve do Levi-Strosove konačne "opozicije" prirode i kulture – antropologija tvrdi da je čovječanstvo povezano u zajednice iz nužde. Toliko nam je jasno, pa ona većina antropologa koji žele da budu eksplicitni

znanja koji naglašavaju razliku i distancu između posmatrača i objekta" i umesto nje predložena "intersubjektivna hermeneutika" našla plodno tle u akademskoj klimi saživljavanja sa proučavanima, uživljavanja u njihove socijalne probleme i zajedničkog javnog delovanja na poboljšanju kvaliteta života domorodačkih populacija.⁵

Fabijan je napisao istoriju antropologije kalibriranu postpozitivističkim potrebama, i u toj istoriji Levi-Stros je prošao posebno "loše". Implikacija svođenja kritike strukturalne antropologije na kritiku njene socijalne ontologije nije ni moglo da bude preživljavanje strukturalne analize – metoda koji nije nužno povezan ni sa jednom socijalnom ontologijom.⁶ Doduše, Fabijanovi predlozi hermeneutičke antropologije i sami su žrtva recepcije, posebno poststrukturalne atribucije, ali postoji niz jasnih razloga zbog kojih i samog Fabijana možemo smatrati odgovornim za veleobrt nastao pri kanonizovanju interpretacije Levi-Strosa koja je počela da dominira istorijama antropologije, na udžbeničkom i enciklopedijskom nivou, a koja prema potonjem nije sasvim fer. Veleobrt se sastoji u tome da je predstava o Levi-Strosu kao o autoru koji drži do pozitivističke, naivne prekon-

u vezi sa svojim teorijama saznanja ga lako i prihvataju. Ali tu se jedno pitanje obično ostavlja u mraku neospornih pretpostavki, a to je lokovska fenomenologija koju jednako dijele empiristi i racionalisti. Bez obzira na to da li propovijedamo verovanje u induktivnu prirodu etnografije i etnologije ili da o antropologiji razmišljamo kao o deduktivnoj, konstruktivnoj nauci (ili da postavljamo slijed induktivne etnografske faze i konstruktivne teorijske faze), primitivna pretpostavka, ključna metafora saznanja ostaje metafora razlike i distance između stvari i slike, stvarnosti i predstave. Ovo neminovno uspostavlja i ojačava modele saznanja koji naglašavaju razliku i distancu između posmatrača i objekta." (Fabijan 2001/1983, 188).

⁵ "Krajem 1960-ih svest o društvenoj odgovornosti društvenih nauka kulminira na američkoj interdisciplinarnoj sceni, i u antropologiju dolazi kao višemanje stabilan skup opštih interdisciplinarnih dilema o neuspehu discipline da se odupre uronjenosti visokog obrazovanja u "kolonijalne", "neo-imperijalne" i sl. probleme proizvodnje znanja. Kraj šezdesetih je početak artikulacije radikalne anti-akademističke kritičke antropologije kao tadašnje forme politike znanja u disciplini... *Politika znanja, etika etnografskog rada i istorija antropološke teorije i metoda u takvoj atmosferi postaju jedinstvena tema*. Na listu pitanja od suštinskog značaja, uz "odgovornost" kao sveobuhvatni tematski okvir, dolaze: naučni status discipline i pitanje objektivnosti; kolonijalna uronjenost antropologije; relevantnost antropologije za svet koji se ubrzano menja; pitanje povratka antropologije "kući"; i priroda antropologove privrženosti i posvećenosti disciplini, proučavanima i studentima." (Milenković 2009b, 105-106).

⁶ Levi-Strosova implicitna socijalna ontologija ponovo je problematizovana u nedavnoj polemici koja obećava odgovore na pitanje gde se sa Fabijanom zapravo i stalo – da li paradoks posmatranja ili "konstituisanje proučavanog samim istraživanjem" ima ontološki karakter, ili se "konstituisanje" koristi u slabijem, metodološkom instrumentalnom značenju. V. D'Andrade ed. 2006.

cepcije iskustva⁷, nekim volšebnim geštalom objedinjena sa redukcijom pojma struktura na pojam stabilnosti (nepromenljivosti, i socijalnog statusa quo).

Na drugom mestu sam objasnio da je problem konstituisanja predmeta istraživanja samim istraživanjem, odn. problem "izmišljanja predmeta" (Fabijan 1983), zadobio krucijalni status u poststrukturalnoj antropološkoj metodologiji poslednje četvrtine XX veka u korelaciji sa rigidnom, sasvim amaterskom i pogrešnom prekonceptijom prirodnih nauka. Reč je o prenaglašavanju pozitivističke prekonceptije (prirodnih) nauka kakvo su sproveli proponenti te specifične krize u antropologiji. To prenaglašavanje nam je već rastumačeno više puta – i od strane kritičara degradacije naučnog statusa discipline, i od strane autora koji imaju simpatije za socijalno-političke i druge oblike eksternalizacije antropološke metodologije (Jarvie 1975; Carrithers 1990; Milenković 2007b). Fabijanovi hermeneutički predlozi, koji su se odnosili na intersubjektivno konstituisanje predmeta antropologije samim etnografskim istraživanjem u kontekstu kritike strukturalne antropologije⁸, transformisani su u kontekstu kritičke antropologije u dijalektički i konstitutivni odnos razmene i komunikacije (Scholte 1974). "Dijalektički odnos" hermeneutičke kritike tradicionalne koncepcije etnografije time je postao direktni neomarksistički imput prilagođen mikro-polemici Džarvi-Fabijan na temu etičkog integriteta posmatranja sa učestvovanjem (Jarvie 1969; Fabian 1971). Uporedo s usponom kritičke antropologije odvijala se debata o etičkim implikacijama etnografskog istraživanja kao da je debata o objektivnosti etnografije (Feleppa 1986; Fisher and Oswald, 1978).

⁷ "Pobliže razmatranje mnogih tvrdnji Levi-Strosa koje on daje u vezi s prirodnim terenskog rada otkriva da je za njega pojam koji najviše karakteriše ovu aktivnost *posmatranje*. Izgleda da nema mnogo obzira prema osposobljenom *učesniku*, koji obično ide skupa s ovim terminom. Još manje razmatra komunikativnu interakciju, pojam o kojem se sada mnogo raspravlja u teorijama rada na terenu. Za Levi-Strosa etnograf je prije svega posmatrač (i možda voajer). Posmatranje shvaćeno kao suština rada na terenu podrazumijeva, što se tiče etnografa, kontemplativno stanovište. Ono priziva "prirodnjaka" koji prati eksperiment. Isto tako zahtijeva domorodačko društvo koje će se, barem u idealnom smislu, još držati kao *tableau vivant*. Obe ove slike se u krajnjem povijezuju s vizuelnom metaforom znanja. Tu se strukturalizam ponovo susreće s estetizovanim stavovima relativista. U oba ova pokreta iluzija simultanosti može dovesti do potpunog zanemarivanja aktivnog, produktivnog karaktera terenskog *rada* i njegove neminovne uključenosti u istorijske situacije i stvarne političke suprotnosti." (Fabijan 2001/1983, 89).

⁸ "*Hermeneutika* ukazuje na samorazumijevanje antropologije kao interpretativne (prije nego naivno induktivne ili strogo deduktivne). Nikakva iskustva ne mogu da se prosto "koriste" kao pravi podaci. Sva lična iskustva nastaju pod istorijskim uslovima, u istorijskom kontekstu; ona se moraju koristiti s kritičkom sviješću i neprestano moramo da pazimo na njihove autoritativne zahtjeve. Hermeneutičko stanovište pretpostavlja izvjestan stepen distanciranja, objektivizaciju naših iskustava. To što je antropologovo proživljeno Drugo nužno dio njegove prošlosti možda zato ne mora da bude prepreka, nego uslov interpretativnog pristupa." (Fabijan 2001/1983, 111-112).

Već sam objasnio da je brkanje pozitivizma i relativizma funkcija potrebe čitave generacije antropologa da se distanciraju od sramote koju pojam scijentizma nosi u humanističkoj kulturi (Milenković 2009a). Kada autori koji tražaju za razumevanjem kulturnih simbola ili intersubjektivnim dijalogom koriste hermeneutičke reference, oni na umu imaju specifičnu koncepciju hermeneutike kakva je potrebna postpozitivističkoj koncepciji antropološke nauke. Ova potreba je već prepoznata kao "distanciranje antropologije od prirodnih nauka" (Shankman 1984, 264). Međutim, kao što nas višedecenijski razvoj opšte antropološke teorije uči, ono od čega se distanciramo možda je tek priviđenje Drugog, konstruisanog u dijalogu sa našim sopstvenim potrebama i strahovima u svetlu stalne redistribucije resursa među kulturama. Utoliko više čudi da dijalektička intersubjektivnost nije primenjena i u samoj metodološkoj raspravi, u kojoj su subjekti teorijski koncepti, već je zadržana isključivo na etnografskom planu suočavanja istraživača i proučavanih.⁹

Fabijanovo kasnije unutardisciplinarno razumljivo razrešenje zbrke o konceptima i profesionalnoj etici nasledene iz debate sa Džarvijem, prema kojem opravdana epistemološka kritika koncepta kulture supstancijalno moralno ne kompromituje etnografiju (Fabian 1990, 753), nije razumljivo onima koj poruku o "naučnom statusu" discipline treba da prime putem kratke, jasne i popularnoj kulturi razumljive formule, tipa "antropologija nije književnost iako na nju liči" ili "antropološki naučni koncepti pomažu nam da predviđamo ponašanje populacija kojima upravljamo".

Otkrivanje tople vode, opšteg mesta, rupe na saksiji i sl. otkrića korisna su i savim legitimna u akademskim kontekstima. Studentska populacija neprekidno se obnavlja, eksponencijalno umnožavanje količine naučnih informacija otežava kanonizaciju i brzo inkorporiranje teorija i metoda u disciplinarna jezgra¹⁰, a tematska raznovrsnost i istraživačka specijalizacija dodatno komplikuje istoričaru discipline naivni pokušaj da ustanovi funkcije otkrića.

⁹ Povrh toga, istoriografske indicije sugerišu da vrhunac osveščivanja kolonijalnog greha discipline koincidira sa popularizacijom ideja o odgovornosti za intersubjektivnu konstrukciju etnografske realnosti među istraživačima i proučavanima, što je svakako tema za dalje istraživanje. Duh vremena u kojem je došlo do raskola među onima koji nisu strahovali da će "neizbežno pozitivističkim" terenskim radom "petrifikovati Druge" i prepustiti ih na milost i nemilost kapitalizmu, i na one koji su u različitim primenjenim/akcionim formama nastojali da podrže prilagođavanje lokalnih zajednica (neminovnom) progresu oslikavaju tenzije sa godišnjih skupština Američke antropološke asocijacije (Lewis 2009). Daljem razumevanju ove tematike svakako bi doprinelo upoznavanje sa intimnim odnosima akcionih i kritičkih antropologa 1970-ih godina.

¹⁰ Rasprava o statusu postmoderne antropologije glede njenog zavređivanja da bude inkorporirana u metodološko jezgro discipline trenutno se zaustavila na dvema inkompatibilnim pozicijama. Prema jednoj, postmoderna teorija etnografije nije ni me-

Šoltijev Fabijan garant je "demistifikacije scijentizma", kao epistemološkog izvora etičko-političkog greha putem kojeg je klasična kolonijalna antropologija ukaljala svoj ugled i zavredela status grešnice, odgovorne za dominaciju nad i onemogućavanje razvoja hiljada domorodačkih i seljačkih kultura čovečanstva. Tako makar glasi zvanična verzija.¹¹

Fabijan je, deluje, uživao veoma veliki autoritet među američkim kritičkim antropolozima 1960-ih, toliki da su preuzeli njegovu interpretaciju Levi-Strosovih ideja o navodnoj irelevantnosti istraživačkih iskustava ugrađenih u metodologiju naučnog obaveštenja za kasnije postupke metodologije naučnog objašnjenja i ugradili je u samo jezgro kritičke antropologije.¹²

Kada bi pretpostavka o strukturalnoj metodologiji koja se nadovezuje na neku i bilo koju od nje nezavisno sprovedenu/napisanu etnografiju zaista bila tačna, problema ne bi ni bilo. "Scijentistička" metodologija koja ne uvažava "činjenicu" da istraživač baš uvek konstituiše proučavano bila bi laka meta. Međutim, Šoltijeva recepcija Fabijanove interpretacije Levi-Strosa ugrađuje jedno bitno svojstvo u strukturalno objašnjenje – svojstvo *opravdanja*. Presudni korak u tom brkanju otkrića i opravdanja odigrao se kada su kritički antropolozi lansirali nonsens da "struktura" nužno implicira "stabilnost".¹³ Kao da sam pojam nešto čini, i kao da čitav strukturalizam u antropologiji i lingvistici nije teorija promene, fokusirana na kolektivno međugeneracijsko kon-

todologija, niti je uopšte antropološka, pa je treba ignorisati i okrenuti se redimejd primenljivim modelima sopstvene i drugih disciplina (Kovačević 2008), dok je prema drugoj, ona decenijama čekana artikulacija nagomilavanih metodoloških poenti antropologije kao već uvek postmoderne discipline, pa predstavlja metodološki korisnu, mada politički pogubnu, etapu razvoja mejsntrima discipline posle problemsko-aplikativnog pogleda na metod (Milenković 2007b).

¹¹ Sam Fabijan nije autor sopstvene "fenomenološke kritike strukturalizma". Taj naziv, kasnije uvrežen u istoriji antropoloških ideja, potiče od Šoltija (Scholte 1976) i deo je čitavog stila instrumentalnog precenjivanja epistemologije u nadi da disciplini može da razreši etičke dileme.

¹² Problematizacija konstituisanja predmeta proučavanja samim istraživanjem došla je svoju artikulaciju u debati o tome da li teorija prethodi etnografiji, ili obrnuto, što je etnografski-specifičan idiom za pseudoproblem rehabilitovan Fabijanovom i Džarvijeovom raspravom o prethođenju dedukcije odn. indukcije u antropološkom istraživanju. V. Milenković 2007d. Nikada, međutim, nismo dobili odgovor šta se dogodilo sa proučavanim populacijama u ontološkom smislu jednom kada smo prestali da ih petrifikujemo.

¹³ Kredo čitavog talasa može se iščitavati iz brojnih polemičkih priloga, usmerenih uglavnom protiv "imperijalističkih" i "scijentističkih" klasičnih antropologa njihovog doba, mada se srž argumentacije nalazi u: Diamond, Scholte and Wolf 1975.

struisanje realnosti putem strukturalnih transformacija. Da zabuna bude još veća, otkriće nije pomešano samo sa epistemičkim, već i sa moralnim opravdanjem. *Zadatak tako interpretirane Fabijanove kritike Levi-Strosa u vizuri kritičkih antropologa bio je da se sa praksom navodnog moralnog opravdavanja prestane putem neučestvovanja u navodnom otkriću.*

Nikakva "fenomenološka", "postpozitivistička", "feministička", "multikulturalna", "poststrukturalna" ili samo "kritička" intervencija u istoriju antropoloških ideja nije potrebna da bi se utvrdilo da su još autori-zasnivači evroatlantske akademske antropologije (Boas, Malinovski ili Mos) *podrazumevali* subdeterminaciju teorija činjenicama i teorijsku impregniranost opažanja.¹⁴ Povrh toga, svaki se svojim talentima i resursima borio da dokaže da kontekstualna determinacija etnografske evidencije ne predstavlja problem, već prednost antropologije kada je njena "naučnost" pod prismotrom kritičara. Rados otkrića opšteg mesta o neponovljivosti etnografskog iskustva i saučesništvu antropologa-istraživača u proučavanoj kulturi naknadni je imput, tokom kojeg Šolti instrumentalizuje epistemološku Fabijanovu zamerku Levi-Strosu i transformiše je u vrhunsko pitanje profesionalne etike. Time se Fabijanovoj intervenciji u strukturalnu antropologiju, koja je konstruktivna i heuristički oplodna (pa se može vrednovati u kontinuitetu sa školskim primerima Ličovog prilagođavanja Levi-Strosove metodologije etnografskoj antropologiji), alocira odgovornost za detekciju navodno imperijalnih ambicija strukturalizma.

"Refleksivni zaokret" u antropologiji, često nazivan i postmodernim, podrazumevao je i metodološku formalizaciju i pokušaj prevođenja metodoloških uvida iz teorijski orijentisanih etnografija u neku vrstu kontinuiranog metodološkog udžbenika rasutog po člancima, knjigama, udžbenicima, enciklopedijama i rečnicima. Taj proces nije završen, mada je iz uže disciplinano definisanih okvira prešao u interdisciplinarno polje "kvalitativnih istraživanja".¹⁵ Na

¹⁴ Boasov komparativistički relativizam, začet u radovima o potrebi decentriranja antropološke lingvistike od jezičkih-kao-kulturnih kategorija Zapadnog istraživača, svakako predstavlja uvodnu epizodu u razvoj kulturnog relativizma uopšte (Milenković 2003, posebno 102-125). Malinovskijeve pragmatičke relativizacije moći suđenja o domorodačkim klasifikacionim sistemima najizraženije su u istraživanju mikro-konteksta rituala (Malinowski 1966, posebno 317-340). Mos je već u zajedničkom tekstu sa Dirkemom o sintetisanju originalnih i neponovljivih kolektivnih ideja trasirao razvoj kontinentalne socijalne antropologije socijalnom epistemologijom mnogo bližom socijalnoj ontologiji relativističke kulturne antropologije nego opšte sociologije (Dirkem i Mos 2005).

¹⁵ Udžbenici i priručnici za terenska istraživanja danas su manje antropološki, a više napisani u tradiciji kvalitativnih istraživanja. Čitava ta metodološki orijentisana međuoblast ima korene u zajedničkim sociološkim i antropološkim katedrama, poput one Univerziteta u Čikagu tj. u istraživačkim programima koji su nastojali da održe

tom istraživačkom polju, koje bi bilo mudro posmatrati kao celovit naučno-istraživački program, već decenijama se debatuju ideje koje su se mestimično pojavljivale u radovima sociolingvisti, etnografa komunikacije, kognitivnih antropologa i autora zainteresovanih da ostvare davne sne o prevođenju kultura. Ključne poente – poput onih da kontekst istraživanja konstituiše proučavano, posebno time što sam proces interpretacije transformiše diskurs proučavanih – mogle su da budu inkorporirane u opštu antropološku metodologiju, čak i da budu kanonizovane (ili da postanu "deo jezgra") lakše i brže, a svakako uspješnije, pa možda čak i trajno, da nisu paradigmatički spleljene u paket sa kolonijalnim grehom. Srećom, intertemporalna heterarhija nam kao model omogućava da sada naknadno razvežemo elemente tog epistemološko-etičko-političkog diskursa i da govorimo o fenomenu "konstituisanja predmeta antropologije" u metodološkom registru koji ne mora imati političke implikacije kakve su, transformišući Fabijanovu epistemološku kritiku u diskurs greha, kritički antropolozi ostavili postmodernoj teoriji etnografije. Možemo ponovo da problematizujemo razloge za fundamentalno razlikovanje ponovljenih studija od etnografskih originala (Kovač i Milenković 2006), da poredimo paradokse posmatranja na kakve su nam ukazivali antropološki i sociološki etnografi i sociolingvisti¹⁶, da ispitujemo mikropolitike diskursa u neprekidnom interaktivnom kontekstu (Duranti and Goodwin 1992), i tome slično, i sve to izvan nasleđene metanaracije o stabilizujućim-kao-represivnim implikacijama upotrebe strukturalne analize.

Jednostavno rečeno – celo refleksivno metodološko blago (koje ponekada nazivamo "postmodernim", ponekad "poststrukturalnim", a u interdisciplinarnom ambijentu često "kvalitativnim") možemo da očuvamo i razvijamo uprkos činjenici da se zasniva na lančanoj reinterpetaciji koja je logički nelegitimna i politički nepromišljena, a uz to i udžbenički uvrežena, kanonizovana i stoga rizična za delegitimaciju. Iako su Fabijan, njegovi sledbenici i kritičari koji su s njim ušli u ozbiljan dijalog, proizveli jednu *precenjenu* strukturalnu antropologiju, da upotrebim termin same "žrtve", i uprkos tome što je interpretacija ambicija strukturalne antropologije kao kantovskih problematična do besmisla,¹⁷ de-

oreol naučnosti a da istovremeno scijentistički ne preveniraju otkriće. V. Denzin and Lincoln 2000. Retki su antropološki radovi koji imaju za cilj da poduče studente ne tome zašto "ne treba da budu pozitivisti" već kako da obave kvalitativno istraživanje v. Žikić 2007.

¹⁶ "The aim of linguistic research in the community must be to find out how people talk when they are not being systematically observed; yet we can only obtain these data by systematic observation" (Labov 1972: 209).

¹⁷ Kritikujući Rikerovu interpretaciju Levi-Strosovog strukturalizma kao "kantovstva bez transcendentalnog subjekta" (što je, inače, u antropologiji veoma popularna interpretacija, skoro mantra), Vuković zaključuje da takvu interpretaciju treba napu-

mistifikacija scijentizma ostaje ključni interni zadatak za antropološku učionicu. Ona to svakako ne sme više biti ukoliko želimo da evropsku civilizaciju sačuvamo od kulture revizije i partizanske evaluativne države.¹⁸

One antropološke tradicije koje utiču na pojavu WCTE a koje se u hronološkoj perspektivi javljaju posle strukturalne antropologije nisu post-strukturalne. One su astrukturalne i razvijaju se paralelno proliferaciji strukturalne analize u studijama kulture i folkloristici u užem smislu reči. Kako se strukturalna analiza, ta jedina elaborirana konstruktivistička metodologija u antropologiji, izgubila iz postmoderne? Ovom pitanju vraćam se uvek iznova, svako malo nastojeći da razumem kako je moguće da se antropologija odrekla bitnog sredstva za ostvarivanje svojih *od akademskih početaka postmodernih* ambicija. Rasprava ovog tipa vodila bi nas problematizaciji *postmodernog karaktera strukturalizma*.

Da li je postmoderna antropologija morala da se distancira od strukturalizma, i posebno, od strukturalne analize? Ovde demistifikovana specifična epizoda – polemika o prirodi etnografskog iskustva – pokazaće se presudnom za diskvalifikaciju strukturalne analize u paketu sa, kritičkoj antropologiji ideološki neprihvatljivim, elementima Levi-Strosove argumentacije. Analiza ishoda polemike pokazuje da je njeno svojstvo polemike – brkanje otkrića i opravdanja – dovelo do zabune koja će, ironično, uobličiti narednih dvadesetak godina metodoloških rasprava u disciplini.

Osim logičkih i etičkih ponora recepcije strukturalne analize u kritičkoj antropologiji, posebno nesrećno je bilo negiranje mogućnosti da antropolog – opremljen nekakvim metodom – može da ukaže na socijalne promene pozivajući se na svoj javno prepoznati autoritet. Kojim konkretnim postupcima je pitanje "pozitivizma" strukturalne analize – tog školskog primera realističke, antipoziti-

stiti, i objašnjava da se nijedno učenje koje ne postulira postojanje takvog subjekta ne može nazvati kantovskim (Vuković 2009).

¹⁸ O trendu brutalnog gaženja viševakovne autonomije naučnoistraživačkog i nastavnog rada od strane tehnokratsko-bibliometrijskog kartela potpomognutog scijentometrijskom pseudonaukom, koji je tokom poslednjih godina označen kao "kultura revizije", kao i o istraživačkoj tradiciji u antropologiji koja taj trend izučava u okviru šireg istraživačkog polja antropologije javnih i praktičnih politika, a koja se uključila u nastojanja Evropske Unije, Saveta Evrope i Ujedinjenih nacija da očuvaju jezičku i kulturnu raznovrsnost evropskog kontinenta v. Gačanović 2009; Milenković 2009c; Gavrilović 2009. O precenjenoj ideji upravljanja putem evaluacije i slepoj veri u moć evaluacije kao političkog instrumenta, koja usled želje da prividno objektivnom kvantifikacijom zameni društveno-humanističku ekspertizu pokušava da se nametne kao vrhunski presuditelj iznad nauke i politike, samovlastan da "postavlja ciljeve i meri progres" v. Šipka 2001.

vističke metodologije – tokom polemike o prirodi etnografskog iskustva uobličeno u vrhunsko pitanje profesionalne etike? Tužna sudbina odbacivanja njenih konstruktivističkih kritičkih potencijala u paketu sa "pozitivističkim scijentizmom" strukturalne antropologije ostaviće u nepredvidivoj istoriji antropoloških ideja astrukturalnu postmodernu antropologiju nespremnu da izdrži iole ozbiljnije metodološke kritike. U defanzivnom stavu i bez klasično konceptualizovanog "naučnog metoda" kojim bi istovremeno mogla da zasnuje i unutar-disciplinarni kontinuitet i javni legitimitet, WCTE neće uspeti da ispuni kulturno-kritičke potencijale koje je najavljivala. Rana faza ovakvog razvoja – Fabijanova kritika moći suđenja strukturalističkog subjekta suočenog sa etnografskom realnošću u kojoj nastoji da se u mreži intersubjektivnih političkih interakcija snađe umesto da zna šta s njima može/treba da radi – ostavila je kao ključnu posledicu akademski garant podrivanja dugo sticanog naučnog statusa *discipline koja je po definiciji nepozitivistička*. Nakon što su kritički antropolozi 1960-ih i 1970-ih trajno povezali Fabijanove akademske garancije epistemološke nelegitimnosti antropološkog strukturalizma sa socijalno-političkom levicom, kritički potencijal i javni legitimitet antropologije sveden je na jedan tip socijalnog aktivizma, a disciplini od začetaka svojstvena rezerva prema scijentizmu redukovana je na "postmoderni relativizam". Totalitarno žrtvovanje kognitivnog relativizma moralnom univerzalizmu, sprovedeno stapanjem ciljeva neomarksističke antropologije razvoja i poststrukturalne teorije društva, trajno je osiromašilo antropološku teoriju i metod, a u disciplini koja se kroz čitav XX vek tiho podmevala scijentizmu izazvala scijentistički kontraudar.¹⁹ Ovde objašnjena lančana interpretacija dovešće potom do apsurdna koji su prve primetile feminističke antropološkinje – nemogućnost kritičke antropologije da se, ukoliko napusti realističke pozicije, suprotstavi represivnim društvenim mehanizmima, i sama završavajući u opravdanju onoga što je namerila da kritikuje.²⁰

¹⁹ Prenaglašavanja izlišnosti postmoderne antropologije, posebno tipa WCTE, veoma su popularna oko Milenijuma. Variraju od umerenih kritika koje prate argumentaciju tipa "postmoderna je prošla, pa hajde da nastavimo da se bavimo svojim poslom kao da se ništa nije ni dogodilo" do kritika štetnosti čitavog tog istraživačkog programa po naučni status i/ili društveni ugled discipline. Kada fer sagledamo WCTE sa distance, kao artikulaciju višedecenijskih nastojanja antropologije da metodološki formalizuje refleksivnost (Milenković 2006), analiza pokazuje da je u pitanju dobra antropološka nauka, koja je uspela da očuva oreol mističnosti struke uporedo inkorporirajući refleksivnosti u disciplinarni kanon.

²⁰ Iako i sama zasnovana na nesrećnom brkanju realizma i pozitivizma, rana feministička kritika nemogućnosti postmoderne antropologije da ostvari ulogu kakvu je sebi namenila ukazivala je na činjenicu da, jednom kada ova izgubi naučni autoritet, više neće moći legitimno da ukaže na socijalne nepravde i kulturne mehanizme represije. Redukcija metodoloških interesovanja na analizu retorike unapred osuđuje onu disciplinu koja joj se prepusti na scijentističku diskvalifikaciju, budući da i akademijom i javnošću

Ipak, ne očajavajmo nikad. Mi ne moramo kulturno-kritički osmišljavati načine da saopštimo populaciji da je napisana, osmišljena, domišljena ili jednostavno konstruisana od strane političkih aktera (uključujući društveno-humanističke naučnike) tokom poslednjih par vekova, putem odbacivanja imidža autoriteta ekskluzivnih čitača njihovih misli, recimo putem poststrukturalnih semio-loških analiza. Ekskluzivnost ne mora imati oreol konačnosti niti izvesnosti – dovoljno je da pojasnimo da smo *dosledni u nastojanjima* da to učinimo, da to činimo kao *jedni od njih*, kao i da to činimo kao *naučnici*. To posebno ne moramo činiti u tradicijama u kojima terenski rad ne predstavlja uslov za sticanje doktorske diplome. Taj element eksternog imidža strukturalne antropologije nepromišljeno je žrtvovan destruktivnim pogledom na konstruktivizam, u skladu sa naivnim pogledom na eksperimentalne nauke, pa je Fabijanova interpretacija Levi-Strosovih ideja delovala plauzibilnije i po imidž discipline prosperitetnije. Međutim, recepcija te Fabijanove interpretacije u okvirima kritičke antropologije doživljena je s obzirom na svoje političke potencijale, posebno kao sredstvo relativizacije ekskluzivnosti liberalnog kapitalizma, tzv. "zapadnog" puta razvoja društva i kao model za moralnu osudu uloge antropologije u kolonijalnim i neolokolonijalnim procesima. U toj reinterpretaciji Fabijanove interpretacije Levi-Strosa postmoderni antropolozi, poneti interdisciplinarnim poststrukturalnim (često astrukturalnim) talasom entuzijazma, žrtvovali su najbitniji element Levi-Strosovog istraživačkog programa, čije bi im eventualno očuvanje omogućilo da ispune ambicije sopstvenog istraživačkog programa – naučno otkrivanje dubinskih struktura (moći, recimo). Objašnjenju složenog konteksta *depostmodernizacije strukturalizma*, u kojem je došlo do preneglašavanja razloga za usvajanje *destruktivnog pogleda na konstruktivizam* vratiću se u nekoj od narednih studija iz ove serije.

Literatura:

Clifford, James and George Marcus, eds. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.

koja naučnu infrastrukturu održava dominira tradicionalni pogled na nauku. O posledicama ovog veoma niskog stepena bezbednosne kulture i nedostatka brige o sebi v. "Zašto je postojala postmoderna teorija etnografije?" (Milenković 2007b, 71-135). Dobar uvod u spor o realizmu i kulturnoj kritici ograničenom/omogućenom modernističkim aksiomima, koji među feministički i postmoderno orijentisanim autorima praktično nikada nije ni priveden kraju (već je minuo bez kraja i smisla), predstavljaju: Mascia-Lees *et. al.* 1989; Polier and Rosebery 1989; DiLeonardo 1993; Gordon 1993.

- Marcus, George, E. and Michael Fischer. 1986. *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.
- D'Andrade, Roy. 2006. ed. "Searle on Institutions". Tematski broj. *Anthropological Theory* 6, 1: 5-125.
- Carrithers, Michael 1990. Is Anthropology Art or Science? *Current Anthropology* 31 (3): 263-282.
- Denzin, Norman and Iivonna Lincoln. eds. 2000. *Handbook od Qualitative Research* (drugo izdanje). Thousand Oaks: Sage.
- Di Leonardo, Micaela. 1993. What a Difference Political Economy Makes: Feminist Anthropology in the Postmodern Era. *Anthropological Quarterly* 66 (2): 76-80.
- Diamond, Stanley, Bob Scholte and Eric Wolf. 1975. Anti-Kaplan: Defining the Marxist Tradition. *American Anthropologist* 77 (4): 870-876.
- Dirkem, Emil i Marsel Mos. 2005 (1903). O nekim primitivnim oblicima klasifikacije. *Žurnal za sociologiju* 3: 78-128.
- Duranti, A., Goodwin, C. (Eds.), 1992. *Rethinking Context*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fabian, Johannes. 1976, Letter to Jarvie (komentar teksta 'Epistle to the anthropologists' I.C. Jarvie-a, sa odgovorom samog autora). *American Anthropologist* 78 (2): 344-5.
- Fabian, Johannes. 1971. On professional ethics and epistemological foundations [komentar teksta 'The problem of ethical integrity in participant observation' I.C. Jarvie-a, sa odgovorom samog autora i P. Kloos-a). *Current Anthropology* 12 (2): 230-2.
- Fabian, Johannes. 1990. Presence and Representation: The Other and Anthropological Writing. *Critical Inquiry* 16 (4): 753-772.
- Fabijan, Johannes 2001/1983 *Vrijeme i drugo: Kako antropologija pravi svoj predmet*. Nikšić: Jasen.
- Feleppa, Robert. 1986. Emics, etics and social objectivity. *Current Anthropology* 27 (3): 243-255.
- Fisher, Lawrence E., and Oswald O. Werner. 1978. Explaining Explanation: Tension in American Anthropology. *Journal of Anthropological Research* 34 (2): 194-218.
- Gaćanović Ivana. 2009. Antropološke perspektive o/u kulturi revizije. *Antropologija* 8: 81-97.
- Gavrilović, Ljiljana. 2009. Domaća antropologija na stranim jezicima, ili dobrovoljna auto-kolonijalizacija. *Antropologija* 8: 53-68.
- Gordon, Deborah A. 1993. "The unhappy relationship of feminism and postmodernism in anthropology". *Anthropology Quarterly* 66 (3): 109-117.
- Jarvie, Ian C. 1969. The problem of ethical integrity in participant observation. *Current Anthropology* 10 (5): 505-8, 512-23.
- Jarvie, Ian C. 1975. Epistle to the Anthropologists. *American Anthropologist* 77 (2): 253-266
- Jarvie, Ian C. 1983. The problem of the ethnographic real. *Current Anthropology* 24 (3): 313-25.
- Jarvie, Ian C. 1984. Anthropology as Science and the Anthropology of Science and of Anthropology or Understanding and Explanation in the Social Sciences, Part II.

- PSA: *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association* 2: 745-763.
- Kaplan, David 1975. The Idea of Social Science and Its Enemies: A Rejoinder. *American Anthropologist* 77 (4): 876-881.
- Kaplan, David. 1974. The Anthropology of Authenticity: Everyone his own Anthropologist. *American Anthropologist* 76 (4): 824-839.
- Kovač S., i M. Milenković. 2006. Ponovljene studije u antropologiji: Van Bek vs. Griol. *Antropologija* 2: 89-109.
- Kovačević, Ivan. 2008. O pisanju istorije antropologije kraja dvadesetog i početka dvadeset prvog veka. *Antropologija* 6: 9-18.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Oxford: Blackwell.
- Lewis, Herbert. 2009. The Radical Transformation of Anthropology: History Seen through the Annual Meetings of the American Anthropological Association, 1955–2005. *Histories of Anthropology Annual* 5: 200-228.
- Malinowski, Bronislaw. 1966. "The Method of Fieldwork and the Invisible Facts of Native Law and Economics" u: *Coral gardens and their magic*, Vol. 2, 317-340. London: Allen and Unwin.
- Mascia-Lees, Frances, Patricia Sharpe, and Colleen Ballerina Cohen. 1989. The post-modernist turn in anthropology: Cautions from a feminist perspective. *Signs* 15 (1): 7-33.
- Milenković, Miloš. 2003. *Problem etnografski stvarnog : Polemika o Samoi u krizi etnografskog realizma*. Beograd : Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2006. Šta je (bila) antropološka 'refleksivnost': Metodološka formalizacija. *Etnoantropološki problemi* 1 (2): 157-184.
- Milenković, Miloš. 2007b. *Istorija postmoderne antropologije: Posle postmodernizma*. Beograd : Filozofski fakultet i Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2007c. Paradoks postkulture antropologije - postmoderna teorija etnografije kao teorija kulture. *Antropologija* 3: 121-143.
- Milenković, Miloš. 2007d. Istraživanje, terensko. U: Mimica, Aljoša i Marija Bogdanović ur. *Sociološki rečnik*, 209-210. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Milenković, Miloš. 2009a. Interdisciplinarni afiniteti postmoderne antropologije. Deo 1: Paradigmatski zastoji i opšta mesta interdisciplinarne redukcije. *Antropologija* 7: 31-52.
- Milenković, Miloš. 2009b. Unutar-disciplinarni afiniteti postmoderne antropologije, deo I - posledice objedinjavanja etike, politike i metodologije u kritičkoj antropologiji 1960-ih. *Etnoantropološki problemi* 4 (3): 103-116.
- Milenković, Miloš. 2009c. O brojanju i merenju (drugih) ljudi (za novac): Moralne/civilizacijske implikacije ukidanja društveno-humanističkih nauka u Srbiji putem scijentometrijske pseudonauke. *Antropologija* 8: 33-52.
- Milenković, Miloš. 2010. *Istorija postmoderne antropologije: Intertemporalna heterarhija*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar (u štampi).
- Polier, Nicole, and William Roseberry. 1989. Tristes tropes: Postmodernist anthropologists encounter the other and discover themselves. *Economy and Society* 18 (2): 245-264.
- Scholte, Bob. 1971. Discontents in Anthropology. *Social Research* 38 (4): 777-807.

- Scholte, Bob. 1974. Toward a Reflexive and Critical Anthropology. U: Hymes, Dell (ed) *Reinventing Anthropology*, 430-457. New York: Vintage Books.
- Scholte, Bob. 1976. Dwelling on the Everyday World: Phenomenological Analysis and Social Reality. *American Anthropologist* 78 (2): 585-589.
- Scholte, Bob. 1978. On the Ethnocentricity of Scientistic Logic. *Dialectical Anthropology* 3, 2: 177 – 189.
- Scholte, Bob. 1986. The charmed circle of Geertz's hermeneutics: A Neo-Marxist critique. *Critique of Anthropology* 6 (1): 5-15.
- Shankman, Paul. 1984a. The Thick and the Thin: On the Interpretive Theoretical Program of Clifford Geertz. *Current Anthropology* 25 (3): 261-80.
- Šipka, Pero. 2001. *Nauka u Srbiji: U susret evaluativnoj državi*. Centar za evaluaciju u obrazovanju i nauci. Internet dokument : <http://ceon.rs/pdf/eRD1.pdf>
- Vuković, Ivan. 2009. Idealisme transcendental et structuralisme. *Etnoantropološki problemi* 4 (2): 75-82.
- Žikić Bojan. 2007. Qualitative Field Research in Anthropology. An Overview of Basic Research Methodology. *Etnoantropološki problemi* 2 (2): 123-135.

Miloš Milenković

The Influence of Johannes Fabian on Claude Lévi-Strauss

In his explicitly theoretical works, Johannes Fabian, one of the key intradisciplinary "affinities" of the author-founder of postmodern anthropology, constructed a specific view of Claude Lévi-Strauss's structuralism, which, as reinterpreted by critical anthropologists, was to fundamentally shape the history of anthropological post-structuralism. In order to explain that the constitution of the subject of research through research itself – i.e. "the invention of the subject of anthropology" – should be accorded the status of the crucial problem of anthropological methodology, Fabian imputed to Lévi-Strauss a rigid and amateurish preconception of research in the natural sciences as inherently positivist. The opposition structuralism/poststructuralism = positivism/postpositivism thus implied was to permanently reshape discussions on realism in critical anthropology, with absurd consequences. The most important of these was the supposedly "antirealist" character of postmodern anthropology, as a direct derivative of critical anthropology, which, being aware that reality is created by research, was now seen to play a somehow more ethical and less repressive part in knowledge/power games. The delight at the discovery of this methodological commonplace – that the subject of research is constituted by research itself – might have been but a matter of passing interest, being itself a common enough phenomenon, had not this particular intradisciplinary exchange led to the discrediting of the entire methodological package associated with structuralism. Paradoxically, the retaining of a realistic, radically antipo-

sitivist structural method would have made possible the achievement of the cultural-critical ambitions of postmodern anthropology's research program, had not the method been ineptly contaminated by this chain of activist reinterpretation which eventually frustrated the aims it had set out to accomplish.

Key words: history of anthropology, anthropology of anthropology, Johannes Fabian, Claude Lévi-Strauss, structuralism, poststructuralism, positivism, postpositivism, realism, critical anthropology, postmodern anthropology.

Miloš Milenković

L'influence de Johannes Fabian sur Claude Lévi-Strauss

Johannes Fabian, l'un des auteurs décisifs intradisciplinaires et auteurs-fondateurs de l'anthropologie postmoderne, a construit dans ses travaux explicitement théoriques un regard spécifique sur le structuralisme de Claude Lévi-Strauss, regard qui, dans son réinterprétation faite par des anthropologues critiques, a façonné de manière fondamentale l'histoire du poststructuralisme anthropologique. Pour expliquer que la constitution de l'objet de recherche par la recherche elle-même, à savoir "l'invention de l'objet", doit obtenir le statut d'un problème crucial de la méthodologie anthropologique, il a imputé à Lévi-Strauss une pré-conception rigide et dilettante de la recherche dans les sciences naturelles comme intrinsèquement positiviste. L'opposition impliquée par une telle imputation, structuralisme/poststructuralisme = positivisme/postpositivisme a durablement façonné les débats sur le réalisme dans l'anthropologie critique ayant abouti à un résultat absurde – à l'anthropologie postmoderne prétendument anti-réaliste, comme à un dérivé direct de l'anthropologie critique. La joie de la découverte de ce lieu commun méthodologique ne représenterait qu'une simple curiosité, étant par ailleurs un phénomène fréquent, si dans ce cas d'échange intradisciplinaire on n'en était pas parvenu au discrédit du paquet méthodologique tout entier en rapport avec le structuralisme. C'est paradoxalement la préservation de la méthode structurale qui aurait permis la réalisation des ambitions du programme de recherche de l'anthropologie postmoderne, si la méthode n'avait malencontreusement pas été contaminée par cette réinterprétation en chaîne.

Mots-clés: Johannes Fabian, Claude Lévi-Strauss, structuralisme, poststructuralisme, positivisme, postpositivisme, anthropologie critique, anthropologie postmoderne, histoire de l'anthropologie, politique du savoir.